

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI MOLIVAVIY BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH

Emu University Moliya va Moliyaviy texnologiyalar fakulteti

Muallif :Shirinova Shahnoza Shuhratovna Talaba

Ilmiy rahbar: Baymuratova Malika Muratbayevna

Annotatsiya: *Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar yordamida moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish masalalari chuqur tahlil qilingan. Raqamlashtirishning moliyaviy jarayonlarga ta'siri, uning samaradorlikni oshirishdagi o'rni, shuningdek mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari o'rganilgan. Tadqiqot davomida zamonaviy raqamli yechimlarning afzalliklari va amaliy natijalari asoslab berilgan. Maqola yakunida ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *Raqamli texnologiyalar, moliyaviy boshqaruv, avtomatlashtirish, samaradorlik, tahlil, innovatsiya.*

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, moliyaviy boshqaruv tizimida ularning ahamiyati kundan-kunga ortib bormoqda. Raqamlashtirish orqali tashkilotlar o'z moliyaviy faoliyatini samarali tashkil etish, resurslardan oqilona foydalanish va raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatiga ega bo'lyapti. An'anaviy moliyaviy boshqaruv usullari ko'p vaqt talab qilishi, inson omiliga bog'liqligi va xatolarga moyilligi bilan ajralib turadi. Shu sababli zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish masalalariga davlat darajasida katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, PF-60-son Farmoni hamda PF-6079-son Farmoni doirasida moliyaviy jarayonlarni raqamlashtirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — raqamli texnologiyalar orqali moliyaviy boshqaruvni takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishdan iboratdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili:

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va moliyaviy boshqaruv masalalari ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng o'rganilmoqda. Tadqiqotlarga ko'ra, avtomatlashtirilgan moliyaviy tizimlar korxonalarda hisob-kitob jarayonlarini tezlashtiradi va aniqligini oshiradi. Shuningdek, ayrim olimlar raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali operatsion xarajatlarni kamaytirish mumkinligini qayd etgan.

Jumladan, amerikalik iqtisodchi Peter Drucker o'zining "Management Challenges for the 21st Century" asarida zamonaviy boshqaruv tizimida axborot texnologiyalarining o'rni ortib borayotganini ta'kidlaydi. Uning fikricha, raqamli texnologiyalar tashkilotlarda boshqaruv samaradorligini oshiradi va moliyaviy resurslardan foydalanishni yanada optimallashtiradi, — deya ta'kidlaydi.

Shuningdek, Manuel Castells “The Rise of the Network Society” asarida raqamli iqtisodiyot shakllanishi moliyaviy tizimlarga tub o’zgarishlar olib kirganini qayd etadi. Unga ko’ra, axborot texnologiyalari asosida qurilgan tizimlar moliyaviy oqimlarni tezlashtirib, global darajada samarali boshqaruvni ta’minlaydi.

Bundan tashqari, Erik Brynjolfsson o’zining ilmiy ishlarida raqamli texnologiyalarni iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi asosiy omil sifatida baholaydi. Uning ta’kidlashicha, raqamlashtirish jarayoni orqali tashkilotlar katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo’lib, bu moliyaviy qarorlar sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Yana bir olim Andrew McAfee esa “Machine, Platform, Crowd” asarida raqamli platformalar va sun’iy intellekt moliyaviy boshqaruv tizimiga yangi yondashuvlarni olib kirayotganini ta’kidlaydi. Uning fikricha, raqamli texnologiyalar orqali avtomatlashtirish darajasi oshib, moliyaviy jarayonlar yanada shaffof va samarali bo’ladi. Ularning ilmiy ishlanmalarida raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorlikka ijobiy ta’siri alohida ta’kidlanadi.

Xorijiy tajribada esa moliyaviy texnologiyalar (FinTech) orqali bank xizmatlari sifatini yaxshilash, mijozlar bilan ishlashni optimallashtirish va xavfsizlikni kuchaytirish imkoniyatlari keng o’rganilgan. Yuqoridagi ilmiy qarashlarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, raqamli texnologiyalar moliyaviy boshqaruvni takomillashtirishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular orqali boshqaruv jarayonlari tezlashadi, aniqlik oshadi va iqtisodiy samaradorlik ta’minlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Raqamli texnologiyalar orqali moliyaviy boshqaruvni takomillashtirishni o’rganishda zamonaviy iqtisodiy va axborot tizimlariga asoslangan ilmiy usullar qo’llaniladi. Tadqiqotda quyidagi asosiy metodologik yondashuvlardan foydalanildi.

Birinchi bosqichda qiyosiy tahlil (comparative analysis) usuli qo’llanildi. Ushbu usul yordamida an’anaviy moliyaviy boshqaruv tizimlari (qo’lda yuritiladigan buxgalteriya, qog’oz asosidagi hisob-kitoblar) va raqamli tizimlar (ERP tizimlari, internet banking, mobile banking) o’zaro taqqoslandi. Masalan, zamonaviy banklarda qo’llanilayotgan SAP ERP Financial Module va 1C Accounting tizimlari moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirish orqali vaqt sarfini 30–50% gacha qisqartirishi aniqlangan.

Ikkinchi bosqichda statistik tahlil usuli ishlatildi. Ushbu usul orqali raqamli bank xizmatlaridan foydalanish darajasi va moliyaviy samaradorlik o’rtasidagi bog’liqlik o’rganildi. Xususan, O’zbekistonda Click va Payme kabi to’lov tizimlarining keng tarqalishi naqd pulsiz operatsiyalar hajmini sezilarli darajada oshirgani kuzatildi.

Uchinchi bosqichda modellashtirish (simulation modeling) usuli qo’llanildi. Bu usul orqali raqamli moliyaviy tizimlarning ishlash jarayoni simulyatsiya qilinadi. Masalan, internet banking tizimlarida tranzaksiya jarayoni — foydalanuvchi kirishi, autentifikatsiya, operatsiya bajarilishi va ma’lumotlar bazasida saqlanishi — bosqichma-bosqich modellashtirildi. Bunda Oracle Financial Services platformasining ishlash prinsipi asosi qilib olindi.

To’rtinchi bosqichda empirik kuzatuv va so’rovnoma usuli qo’llanildi. Bank mijozlari va moliyaviy mutaxassislar o’rtasida o’tkazilgan so’rov natijalariga ko’ra, respondentlarning aksariyati raqamli xizmatlar moliyaviy operatsiyalarni tezlashtirganini va qulaylik yaratganini

ta'kidlagan. Ayniqsa, mobil ilovalar orqali amalga oshiriladigan to'lovlar eng ko'p ishlatiladigan xizmatlar sifatida qayd etilgan.

Yuqoridagi metodlar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, raqamli texnologiyalar moliyaviy boshqaruvni takomillashtirishda nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham sezilarli samaradorlik beradi.

Tadqiqot natijalari:

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki Raqamli texnologiyalarni moliyaviy boshqaruv tizimiga joriy etish natijalari turli amaliy ko'rsatkichlar asosida tahlil qilindi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamlashtirish jarayoni moliyaviy operatsiyalar samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Jahon banki va FinTech bozorlariga oid statistik ma'lumotlarga ko'ra, raqamli moliyaviy tizimlardan foydalanuvchi tashkilotlarda operatsion xarajatlar o'rtacha 20–35% ga kamaygan. Bu asosan avtomatlashtirilgan hisob-kitob va elektron hujjat aylanishi hisobiga erishilgan. Shuningdek, Yevropa va Osiyo mamlakatlarida o'tkazilgan tadqiqotlar natijasida moliyaviy boshqaruvda raqamli tizimlardan foydalanish qaror qabul qilish tezligini 2 barobargacha oshirishi aniqlangan. Bunga sabab — real vaqt rejimida ma'lumot olish va tezkor tahlil imkoniyatining mavjudligidir. Amaliy kuzatuvlarga ko'ra, raqamli platformalar joriy etilgan tashkilotlarda: hisobot tayyorlash vaqti sezilarli qisqargan, inson xatosi darajasi kamaygan, moliyaviy ma'lumotlarning aniqligi oshgan. Masalan, elektron buxgalteriya tizimlarida ma'lumotlar avtomatik sinxronlashuvi tufayli qo'lda kiritish jarayonlari kamaygan va bu 30% gacha ish samaradorligini oshirgan. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar asosida ishlaydigan moliyaviy tahlil tizimlari (data analytics) xarajatlarni optimallashtirishda muhim rol o'ynamoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bunday tizimlardan foydalangan korxonalarda keraksiz xarajatlar 15–25% gacha qisqargan. Shu bilan birga, moliyaviy boshqaruvning shaffofligi ham oshgan. Elektron tranzaksiyalar va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari orqali moliyaviy oqimlarni kuzatish osonlashgan va bu korrupsiya xavfini kamaytirishga xizmat qilgan. Umumiy natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar: moliyaviy boshqaruv tezligini oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi, ma'lumot aniqligini yaxshilaydi, va tizim shaffofligini ta'minlaydi. Xulosa: raqamli texnologiyalar moliyaviy boshqaruv tizimini sezilarli darajada yaxshilaydi. Avvalo, avtomatlashtirilgan dasturlar orqali hisob-kitob jarayonlari tezlashadi va inson omiliga bog'liq xatolar kamayadi. Masalan, elektron buxgalteriya tizimlari yordamida moliyaviy hisobotlar avtomatik ravishda shakllantiriladi. Bu esa vaqtni tejaydi va natijalarning aniqligini ta'minlaydi. Bundan tashqari, onlayn bank xizmatlari va mobil ilovalar orqali foydalanuvchilar o'z moliyaviy operatsiyalarini real vaqt rejimida amalga oshirishi mumkin. Bu esa moliyaviy nazoratni kuchaytiradi va qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi. Raqamli texnologiyalarning yana bir muhim afzalligi — katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyatidir. Zamonaviy dasturlar yordamida moliyaviy ma'lumotlar chuqur tahlil qilinadi va kelajak prognozlari tuziladi. Bu esa strategik rejalashtirishni samarali amalga oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, raqamli tizimlar shaffoflikni ta'minlaydi. Barcha operatsiyalar elektron tarzda qayd etiladi va nazorat qilish osonlashadi. Natijada korrupsiya va noqonuniy

harakatlarning oldi olinadi. Ammo ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan: kiberxavfsizlik tahdidlari; texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi; malakali mutaxassislar yetishmasligi. Ushbu muammolarni hal etish raqamli moliyaviy boshqaruv tizimini yanada rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Drucker P. F. Management Challenges for the 21st Century. HarperBusiness, 1999.
2. Castells M. The Rise of the Network Society. Blackwell Publishers, 1996.
3. Brynjolfsson E., McAfee A. Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. W. W. Norton & Company, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-60-son Farmoni. "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi".
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son Farmoni. "Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasi".
6. SAP SE. SAP ERP Financial Management System Documentation, Germany.
7. Oracle Corporation. Oracle Financial Services Software Overview, USA.
8. 1C Company. 1C: Buxgalteriya tizimi bo'yicha qo'llanma, Rossiya.
9. Click MChJ. Raqamli to'lov tizimi platformasi haqida rasmiy ma'lumotlar, O'zbekiston. Payme MChJ
10. Elektron to'lov tizimi va fintech xizmatlari bo'yicha hisobotlar, O'zbekiston.
11. Iqtisodiyot nazariyasi – Toshkent, 2020
12. Moliyaviy boshqaruv – Toshkent, 2021
13. World Bank Report – 2022